

11. Міністерство наукових досліджень та інновації в Онтаріо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mri.gov.on.ca/> – 10/04/2008

12. Мусіна Л. Політика для розбудови зеленої економіки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDgQFjAB&url=http%3A%2F%2Ffunf.org.ua%2Fuploadfiles%2Ffckeditor%2FMusina_zelena_econom_2012.ppt&ei=pBBLUcWTC8i0tAbjpYH4Cg&usg=AFQjCNHyZNMlcDZINbOzAOmm6wWt95GWKA&bvm=bv.44158598,d.Yms

13. Национальный отчет по использованию инструментов «зеленого роста» в республике Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecolife.ru/infos/agentstvo-ekoinnovatsijj/4092/>

14. Проект національної концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні / ІПРЕЕД НАН України. – Одеса, 2005. – 24 с.

15. Проект ЮНІДО з більш чистого виробництва. До-

свід впровадження в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [У межах проекту міжнародного співробітництва з ЮНІДО «Започаткування та функціонування Національної програми з чистого виробництва в Україні», (Київ, 26 листопада 2008 р.) / НТУУ «КПІ», 2008. – 124 с.

16. Харічков С. Андрєєва Н. Екологічно чисте виробництво: інституційні передумови, шляхи та механізми їх активізації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_10/9.pdf

17. Харченко М.О., Панченко А.О. Проблеми та перспективи впровадження екологічно чистого виробництва в Україні // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 2. – С. 176–182.

18. Хоменко Я.В. Інституційне середовище як основа сталого економічного зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.library.dgtu.donetsk.ua/fem/vip31-3/31-3_32.pdf

УДК 330.3

ВИМІРЮВАННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ЯК МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕГУЛЮЮЧОГО ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

К.В. Кваша помилки і прорахунки, коригувати їх у разі необхідності.

Постановка проблеми. На основі сучасних спостережень доведена ефективність зв'язку між результативним управлінням і економічним зростанням [1]. Розроблення науково-методичних засад оцінювання результативності існуючих і тих, що плануються, механізмів регулювання інвестиційного забезпечення економічного розвитку дасть змогу визначити дієвість вибраної політики, аналізувати

За теорією інституціоналізму, рівень інвестиційного забезпечення залежить від створення і ефективного функціонування інститутів та інституціональних механізмів. Відсутність інститутів і недосконалість інституціональних механізмів є перепорою на шляху економічного розвитку, особливо для країн, що розвиваються, і призводить до зменшення інвестицій [2].

Трансакційні витрати формуються в процесі функціонування інститутів і інституційних механізмів. Вони спричинені формальними і неформальними правилами і породжені процесами і взаєминами як всередині, так і поза

інституційними одиницями. Багатьма дослідниками доведено, що більш багаті економіки характеризуються меншими трансакційними витратами.

Нині в Україні відсутня офіційно затверджена методика оцінювання трансакційних витрат. У науковій літературі (українській і зарубіжній) освітлено ряд підходів до розрахунку цих витрат.

Мета роботи – аналіз підходів до розрахунку обсягів трансакційних витрат і оцінювання їхньої ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням у галузі визначення й оцінювання обсягів трансакційних витрат приділено значну увагу. З'явився ряд публікацій, присвячених огляду методик і результатів оцінювання впливу інституціональних механізмів на економічний розвиток через трансакційні витрати.

Класифікація трансакційних витрат здійснювалася Р.Коузом, О. Уільямсонсом, Д. Нортон, В. Дементьевим, В.І. Михайловським і Т.В. Склярук, О. Ніколаєвою, І. Коропецьким, С. І. Архієреєвим, В. Ільяшенко, В. Милошик., Ж.М. Ющак, М.М. Шигун, А. Шастітко, О. Шепеленко, О.С. Чмир, І.В. Макалюк та ін.

Теоретичні основи і прикладні проблеми існування трансакційних витрат у взаємовідносинах суб'єктів господарської діяльності досліджено в працях Т. Склярук, С. Архієреєвим, В. Михайловським тощо.

Методики розрахунку обсягів трансакційних витрат наведені у працях Ч. Нолана і А. Тру, Д. Норта, Ж.М. Ющак, М.М. Шигун, С. Архієреєва й ін.

Незважаючи на велику кількість наукових робіт, які стосуються трансакційних витрат, їхніх теоретичних основ, класифікацій, методик розрахунків, українськими авторами не здійснювався огляд і аналіз підходів до оцінювання обсягів і ефективності трансакційних витрат інвестиційної сфери України.

Виклад основного матеріалу. З метою ви-

рішення поставленої нами задачі визначимо інститути як сукупність правових норм, правил взаємодії між інституційними одиницями, що охоплюють певні суспільні відносини, які закріплені у взаємозв'язаних формальних і неформальних документах, нормативно-правових актах тощо.

Інституційні одиниці – суб'єкти господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав і обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Інституціональні механізми – це упорядкована сукупність інститутів і інституційних одиниць, яка сприяє активній взаємодії суб'єктів і об'єктів інвестиційного забезпечення у процесі сумісної діяльності.

Ефективність інституціональних механізмів можна визначити через систему трансакційних витрат, які виникають в результаті їхнього функціонування.

У наукових працях існує значна кількість визначень трансакційних витрат. Так, К. Ерроу [3] визначив їх як витрати на управління економічною системою. Зокрема це: недопущення інших осіб (організацій) до використання даних благ (ресурсів); знаходження, використання, захист, обмін необхідною інформацією; розподіл ресурсів. Згідно з С. Чангом [4] в економічних стосунках з двома й більше учасниками до трансакційних витрат слід віднести всі витрати, що виникають понад і крім витрат власне на виробництво [5]. Найбільш вдала, на думку автора, трактовка Д. Норта: трансакційні витрати – це витрати на оцінювання корисних властивостей об'єкта обміну, на забезпечення прав і примусу до їхнього дотримання [6], що виникають через цінність інформації і асиметричність її розподілу між сторонами обміну.

У нашому випадку визначаємо трансакційні витрати як всі витрати інституційних

одиниць, що спричиняються трансакціями між агентами на ринку і всередині фірми для залучення або фінансування капітальних інвестицій, крім витрат власне на виробництво.

Економістами-теоретиками визнано, що трансакційні витрати виникають у процесі укладання угоди про купівлю-продаж прав власності. При цьому трансакційні витрати основоположниками інституціональної теорії визнавалися як зовнішні.

Підставами для виникнення трансакційних витрат є:

- недосконала специфікація прав власності;
- природа зовнішніх ефектів, що супроводжують укладення угод про купівлю-продаж прав власності;
- недостатня кількість інститутів [7].

Слабка специфікація прав власності призводить до значного зростання трансакційних витрат (наприклад, на судовий розгляд щодо вирішення прав на прибутки від інвестиційної діяльності) та зриву укладання угоди про вкладення інвестицій, купівлю акцій тощо.

Складність зовнішніх ефектів, як правило, викликана неможливістю визначити ефект від вкладення коштів. При цьому зовнішні ефекти можуть бути очікуваними і неочікуваними. У разі появи неочікуваних ефектів застосовується механізм страхування ризиків інвестора, очікуваних – перелік заходів може бути значно більшим, у тому числі і втручання держави щодо нормативно-правового вирішення проблеми. Отже, наявність зовнішніх ефектів потребує збільшення витрат на отримання інформації.

Збільшення кількості переговорів для укладання угоди, учасників переговорів, угод призводить до зростання трансакційних витрат.

Проблема недостатньої кількості інститутів породжується, частіше за все, політичними або юридичними причинами.

Державне втручання або регулювання будь-якого ринку найбільш доцільне за умови недостатньої кількості інститутів, а також у разі очікуваних зовнішніх ефектів.

У структурі трансакційних витрат виділяють ряд основних видів. Це зокрема, такі витрати:

- на пошук необхідної інформації (отримання інформації стосовно покупців і продавців, умов залучення клієнтів, вигідних угод, стану інвестиційного ринку тощо);

- на ведення переговорів і укладання контрактів між приватними особами, фірмами і державою (заробітна плата менеджерів, юристів, секретарів тощо, оформлення контрактів, представницькі витрати, участь або проведення тендеру). При цьому зі зростанням частоти укладання контрактів витрати знижуються. Чим вища специфічність контрактів, тим вищими є витрати [8];

- на визначення якості і кількості продукції і послуг, що поставляються (власне на виміри та їхню неточність, пов'язані з неправильним вибором критеріїв вимірювання). Особливо це стосується витрат на вимірювання якості нового знання або нового обладнання чи досвіду використання знання/обладнання (навчання, підвищення кваліфікації), які необхідно залучити для здійснення інвестиційного проєкту [9];

- специфікації і захисту прав власності (заробітна плата юристів, консультантів, податки на правоохоронні органи і судову систему);

- на моніторинг і попередження поведінки учасників економічних відносин, яка спрямована на отримання переваг за рахунок інших учасників цих відносин (пеня, штрафи, процент за невиконання умов договорів і контрактів);

- на захист від третіх осіб (податки на утримання податкових органів, додаткові нерегулярні витрати);

- на аудит (оплата праці аудиторів).

Усі витрати цього переліку належать до трансакційних витрат інвестиційної сфери.

На основі узагальнення існуючих підходів до оцінювання трансакційних витрат розроблена їхня класифікація через:

- виділення професій (Д. Норт і Дж. Уолліс

[10]), пов'язаних із виконанням трансакційних функцій (діяльність, що пов'язана із залученням ресурсів, розподілом цих ресурсів, координацією і контролем за виконанням трансакційних функцій, яку здійснюють керівники підприємств, менеджери, юристи, секретарі і т.д.). Трансакційні витрати у такому випадку визначаються через обсяги винагород цієї категорії працівників [11];

- організацію бухгалтерського обліку витрат трансакційного характеру з віднесенням до них витрат на збут, адміністративні витрати, інші витрати операційної діяльності, втрати від участі в капіталі, фінансові витрати, податки на прибуток, інші витрати, надзвичайні витрати [12; 13 та ін.];

- механізм оцінювання ефективності планування трансакційних витрат у виробничо-господарській діяльності підприємства [14], який пропонується реалізувати через визначення рентабельності цих витрат. При цьому самі трансакційні витрати визначаються шляхом аналізу звітності бухгалтерського, фінансового і планово-економічного відділів (баланс, звіти про фінансові результати, про рух грошових коштів, про власний капітал), які містять інформацію про використання ресурсів підприємства, а також звітність відділу збуту щодо контрактних взаємовідносин із постачальниками, партнерами і споживачами. Слід зауважити, що ефективність управління трансакційними витратами підвищується тоді, коли результативні показники (прибуток і рентабельність) зростають вищими темпами, ніж самі трансакційні витрати;

- визначення видів економічної діяльності, яким властиві функції трансакційного характеру [15; 16; 17]. До цих видів автори зазначених публікацій віднесли: фінансову діяльність, торгівлю, операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг і надання послуг підприємцям, частково діяльність у сфері інформатизації; дослідження і розробки.

Більш точну оцінку трансакційних витрат можна отримати, використавши комбінацію

зазначених підходів. З макроекономічної точки зору доцільно поєднати третій і четвертий підходи, тобто, на першому етапі визначити види економічної діяльності, функції яких асоціюються з трансакційними щодо інвестиційного забезпечення економіки країни і регіонів, обрахувати внесок від цих видів діяльності у ВВП країни і ВРП регіонів; на другому етапі оцінити ефективність обрахованих трансакційних витрат інвестиційної діяльності. Оцінку доцільно здійснювати тому, що формування нових інституціональних механізмів сприятиме зростанню витрат. Проте слід зазначити, що витрати на функціонування окремих інституціональних механізмів мають сприяти підвищенню ефективності інвестиційної діяльності і рівня інвестиційного забезпечення економічного розвитку.

Так, збільшення послуг інформаційних посередників, що відбувається останнім часом, спричинює зростання трансакційних витрат. Унаслідок розвитку інформаційного сектору підвищується рівень інформованості керівництва і знижується рівень некомпетентності їхньої діяльності. Завдяки цьому знижуються трансакційні витрати виробничого сектору. Отже, формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення сприяє зростанню трансакційних витрат суб'єктів господарювання. Але це початкове зростання надалі призводить до їхнього зменшення внаслідок наявних відомостей щодо точно визначеного місця розташування всього інформаційного масиву і можливості доступу до самої інформації стосовно умов, наслідків, нормативно-правової документації щодо інвестиційної діяльності, організацій, які потребують інвестицій тощо.

Ефективність будь-якої діяльності визначається як відношення досягнутих результатів, частіше за все прибутку, до витрачених на їхнє отримання ресурсів або фінансів. Науковці по-різному трактують це поняття, зокрема як:

- відношення фактичної продуктивності до максимально можливої на даний час [18; 19].

Максимальна продуктивність вимірюється межею виробничих можливостей. На практиці для розрахунку ефективності застосовується такий підхід – визначається продуктивність максимально ефективних підприємств, тобто тих, які мають найвищий вихід продукції на одиницю ресурсів; їхня продуктивність вважається максимально можливою. Далі ефективність підприємства визначається на основі різниці між показниками продуктивності даного підприємства і максимально можливими;

- виробництво кінцевої продукції на грошову одиницю виробничого потенціалу [20];

- результативність і віддачу виконаних дій від використання ресурсів підприємства. При цьому результативність включає в себе такі показники: обсяг виробництва або реалізації продукції; рентабельність; отриманий прибуток від реалізації продукції тощо. Віддача – рівень психологічного задоволення від досягнутих результатів [21];

- міру успішного вибору методів виробництва і набору продуктів, що виробляються. Цей набір має узгоджувати виробничі витрати з цінністю кінцевої продукції. Максимальне виробництво будь-якого продукту може бути економічно не ефективним, якщо його досягають, використовуючи ресурси, вартість яких перевищує додаткову цінність продукції [22];

Ще одним підходом до визначення впливу трансакційних витрат на рівень інвестиційного забезпечення є застосування теорії мультиплікаторів.

Мультиплікатор показує залежність між змінними величинами, а саме: у скільки разів сума приросту або скорочення результуючого показника, яким є обсяги капітальних інвестицій, перевищує первісну зміну факторного показника, тобто обсягів трансакційних витрат, які ініціювали зміну обсягів інвестицій.

Мультиплікатор витрат показує відношення зміни результуючого показника (обсягів інвестицій) до зміни факторного показника – трансакційних витрат у нашому випадку.

$$m = \Delta Y / \Delta A,$$

де m – мультиплікатор витрат;

ΔY – зміна інвестицій;

ΔA – зміна факторних витрат, незалежних від динаміки результуючого показника.

Мультиплікатор показує, у скільки разів сумарний приріст (скорочення) обсягу капітальних інвестицій перевершує початковий приріст (скорочення) автономних витрат.

В економічній літературі описано кілька видів мультиплікаторів, зокрема: мультиплікатори інвестиційних витрат, державних витрат, споживчих витрат тощо.

Загальним для всіх видів економічних мультиплікаторів є те, що вони застосовуються для визначення вихідних величин під впливом змін вхідних величин, не пов'язаних з результуючим показником. Важливо, що одноразова зміна факторного показника породжує багаторазову зміну приросту результуючого показника. Перш за все, теорія мультиплікаторів застосовується для визначення зміни коефіцієнта зайнятості населення і приросту доходу від інвестицій, коли завдяки ефекту мультиплікатора відбувається приріст сукупного продукту, унаслідок збільшення будь-якого компонента інвестиційних витрат (зміна державних або приватних видатків на інвестиції, заощадження населення, зроблені в попередній період).

Оцінити мультиплікатор можна, використовуючи статистичні дані, регресійний аналіз і на основі макромоделей. Використання методу статистичних даних, який іноді використовується при практичній побудові мультиплікаторів і який характеризується тим, що його результати підтверджені емпірично, вважається автору найбільш доцільним.

Висновки

Аналізуючи існуючі підходи до обчислення обсягів трансакційних витрат і оцінювання їхньої ефективності можна констатувати, що:

- обчислення обсягів трансакційних витрат інвестиційного забезпечення економіки

країни і регіонів доцільно здійснювати через види економічної діяльності, які виконують функції трансакційного характеру;

- ефективність трансакційних витрат необхідно визначати через різницю між фактичною продуктивністю і максимально можливою або на основі розрахунку мультиплікатора трансакційних витрат;

- зменшення трансакційних витрат при одночасному зростанні обсягів інвестицій або зростання ефективності трансакційних витрат означатиме продуктивність і дієвість інституціональних механізмів регулювання інвестиційного забезпечення економічного розвитку в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Governance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wikiprogress.org/index.php/Governance#cite_note-4

2. Clague Ch. Institutions and Economic Development: Growth and Governance in Less-Developed and Post-Socialist Countries / Ch. Clague. – Baltimore and London: John Hopkins University press – 1997.

3. Arrow J. Kenneth The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-market Allocation / Kenneth J. Arrow [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msuweb.montclair.edu/~lebel/p/PS-C643IntPolEcon/ArrowNonMktActivity1969.pdf>

4. Chueng S.N.S. Transaction Costs, Risk Aversion, and the Choice of Contractual Arrangements, Journal of Law and Economics, 1969. – Vol. 12. – Issue 1. – P. 23–42.

5. Мартынов С. Сущность категории трансакционных издержек / С. Мартынов // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2009. – № 4 (28). – С. 229–232.

6. Горшков В. Стратегия диверсификации завода / В. Горшков, В. Маркова // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 5. – С. 108–111.

7. Rowley C.K. The «Problem» of Social Cost / C.K. Rowley // Cheng S.N.S. The Myth of Social Cost. – London: THE INSTITUTE OF ECONOMIC AFFAIRS, 1978. – P. 11-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iea.org.uk/sites/default/files/publications/files/THE%20MYTH%20OF%20SOCIAL%20COST.pdf>

8. Макалюк І.В. Аналіз підходів до класифікації трансакційних витрат підприємства / І.В. Макалюк Інноваційна економіка. – 2011. – № 5. – С. 153–158.

9. Гречко А.В. Теоретичні аспекти визначення трансакційних витрат з позицій їх впливу на макроекономічне середовище / А.В. Гречко // Економічний вісник НТУУ «КПІ», 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evkpi/2011/5EP/35.pdf

10. North, D.C. and J.J. Wallis. Integrating Institutional Change and Technical Change in Economic History. A Transaction Cost Approach // Journal of Institutional and Theoretical Economics. V. 150. – № 4. Dec. – 1994. – P. 609–624.

11. Капелюшников Р.И. Заметки на полях неинституционального подхода // Фактор трансакционных издержек в теории и практике российских реформ: по материалам одноименного Круглого стола / Под ред. В.Л. Тамбовцева. – М.: Экономический факультет, ТЕИС, 1998. – С. 52–70.

12. Ющак Ж.М. Методичні підходи до відображення трансакційних витрат у системі бухгалтерського обліку / Ж.М. Ющак // Вісник університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 1 (10). – С. 275–279.

13. Шигун М.М. Бухгалтерський облік трансакційних витрат: проблеми визначення поняття і класифікації / М.М. Шигун // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналіз. – 2009. – Випуск 2(14). – С. 224–234.

14. Михайловський В.І. Деякі аспекти щодо оцінювання та планування трансакційних витрат виробничо-господарської діяльності підприємства / В.І. Михайловський, Т.В. Склярчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 186–191.

15. Архієреєв С.І. Макроекономічна оцінка ролі фінансового сектору у трансакційному секторі економіки України / С.І. Архієреєв // вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1. (13). – С. 25–30.

16. Коропецький І.С. Сектор трансакцій в современной Украине / И.С. Коропецкий // Экономика Украины. – 1997. – № 7. – С. 43–51.

17. Wallis J. Measuring the transaction sector in the American economy, 1870–1970 / J. Wallis, D. North // Long-term factors in American economic growth. / Ed. by Engerman S., Gallman R. – Chicago : The University of Chicago Press, 1986. – P. 95–148.

18. Макаручук О.Г. ДЕА-аналіз як метод прийняття альтернативних управлінських рішень / О.Г. Макаручук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnauc_eamb/2012_169_2/12bog.pdf

19. Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency / M.J. Farrell // Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General), 1957. – Vol. 120, No. 3. – P. 253–290.

20. Андрийчук В.Г. Повышение эффективности агропромышленного производства / В.Г. Андрийчук, Н.В. Вихор. – К.: Урожай, 1990. – 105 с.

21. Нили Э. Призма эффективности. Карта сбалансированных показателей для измерения успеха в бизнесе и управления им : пер. с англ. / Э. Нили, К. Адамс, М. Кеннерли. – Днепропетровск : Баланс-Клуб, 2003. – 400 с.

22. Трейси М. Сельское хозяйство и продовольствие в экономике развитых стран: введение в теорию, практику и политику / М. Трейси. – СПб.: Экон. шк., 1995. – 52 с.